

Проблемні питання розкриття та розслідування серійних сексуальних вбивств (аналіз літературних джерел)

О. В. АЛЕКСАНДРЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

Серед вбивств найбільш небезпечними та жорстокими за своїми наслідками є саме серійні сексуальні вбивства. Вбивство для серійного вбивці-маніяка є обов'язковою потребою, що завершує черговий «сеанс» зняття сексуальної напруги шляхом знущання, мордування чи жорстоких катувань жертви, оскільки іншим шляхом такі особи не можуть отримати статевого задоволення. Після чергового вбивства настає період утримання злочинця від таких дій до певного часу, поки інша сторона їх особистості не заявить про необхідність повторення наступного такого «сеансу».

Саме вказаний мотив визначає особливості способу підготовки і скоєння серійних сексуальних вбивств, їх безперервність й тривалість у часі. Відсутність зв'язку між злочинцем і його жертвами робить неефективним використання звичайної методики розслідування вбивств і використання типових версій. Традиційний шлях розслідування — вивчення жертви та її оточення, під час якого можуть бути встановлені мотиви злочину і отримані відомості про можливого злочинця — у даному випадку є нерезультативним. Серійні сексуальні вбивці обирають жертви тільки за їм самим відомими підставами і ознаками. Теодор (Тед) Банді обирав жертв, зовні схожих на дівчину, яка відмовила йому; С. Головкина цікавили виключно хлопчики певного віку й статури. Вказані та деякі інші особливості визначають труднощі розкриття таких злочинів.

При розкритті та розслідуванні серійних сексуальних вбивств можливі певні прорахунки та помилки. Їх припускаються й злочинці. «Вітебський вбивця» Г. Міхасевич написав анонімного листа з метою ввести слідство в оману та направити пошук злочинця до іншого міста. «Пологівський маніяк» С. Ткач прийшов на похорон однієї зі своїх жертв. Проте, якщо промахи злочинців іноді допомагають слідству обрати правильний напрям для встановлення злочинця (після вказаного листа були проведені відповідні заходи, після чого Міхасевич був встановлений і затриманий; на похороні Ткача впізнала очевидець його зустрічі із жертвою, повідомила про це, після чого його було затримано), то прорахунки та помилки слідчих, оперативних працівників і експертів тягнуть за собою тривалу злочинну діяльність й подальші жертви маніяків. Лише доведених слідством у Чікатило нараховувалося 52 вбивства (скоював злочини 12 років), Міхасевича — 36, Головкина — 14, Ткача — 40 (діяв 25 років), «васильківського маніяка» Ю. Кузьменка — 13 (діяв 9 років).

Якщо помилки злочинців достатньо описані в літературі, то якого-небудь систематизованого опису помилок правоохоронних органів у літературі нам знайти не вдалося. Є лише деякі джерела, які містять опис і, у загальних рисах, хід розслідування злочинів Міхасевича, Чікатило, Головкина, Ряховського [1]. Про помилки слідства в них говориться лише загалом.

Найбільше (знову ж таки — загалом, не вдаючись у подробиці) було написано про помилки при розслідуванні справи Міхасевича (Білорусь, 70-ті роки ХХ стол.), яка викликала свого часу великий резонанс. За словами відомого у минулому слідчого з особливо важливих справ І. М. Костоева, який розслідував злочини Чікатило та інших маніяків: «...на жаль, ніяких уроків з цієї справи ніхто не зробив» [2, 180-181]. Це означало повторення допущених у справі Міхасевича упущень при розслідуванні злочинів інших сексуальних вбивць. Саме ця обставина спонукала нас за наявними літературними джерелами узагальнити основні недоліки, допущені при розслідуванні серійних сексуальних вбивств в різні роки.

Вказані недоліки можна розділити на наступні групи:

1) пов'язані з неякісним проведенням перевірки підозрюваних у скоєнні цих злочинів;

2) пов'язані з неправильною оцінкою наявних у справі фактів і доказів.

Основним недоліком, що зустрічається майже в кожній справі про серійні сексуальні вбивства, є неналежна перевірка запідозрених у причетності до злочину осіб. Найчастіше це допускається на першочерговому етапі розслідування при проведенні перевірки осіб, які за певними підставами потрапили у поле зору правоохоронних органів і представляють для них інтерес. Наприклад, раніше судимих за статеві чи за злочини проти життя та здоров'я. Тут можна виділити два види помилок.

1. Перший — коли перевірка проводиться неповно, ретельно не перевіряються всі факти та обставини, викладені в поясненнях підозрюваних, їх родичів, не використовуються рекомендації криміналістики щодо перевірки алібі (неправдивого алібі). Найчастіше справа обмежується перевіркою таких осіб за обліками: чи були вони раніше засудженими, за які злочини, та отриманням на них характеристик (як поводяться в побуті, в колективі, від дільничного інспектора міліції). Тобто — тут перевірка спрямована вшир, а не вглиб, як слід було б робити. На підставі отриманих «перевіраних» і «встановлених» даних робляться передчасні висновки щодо непричетності особи, яка перевіряється, до скоєння вбивств. Прикладом слугують кримінальні справи Міхасевича, Чікатила, Голвкіна, Ткача, Кузьменка та ін.

Як власник «Запорожця» червоного кольору, що розшукувався, співробітниками карного розшуку двічі викликався Міхасевич. Проте, працівники міліції обмежилися фіксацією отриманих від нього самого відомостей про те, що він хороший сім'янин, не п'є, не палить, зв'язків із злочинним елементом не підтримує. Чікатило потрапляв у поле зору правоохоронних органів три рази. Перевірка його причетності до серії вбивств проводилася також формально. Чікатило був відпущений навіть тоді, коли при затриманні у нього в портфелі було виявлено ніж зі слідами крові, капроновий шнур і вазелін.

Проте, навіть така поверхнева перевірка часто проводиться неналежним чином, достовірно не перевіряються і не встановлюються обставини, навіть ті, що мають важливе значення по справі. Серійний сексуальний вбивця Мельников також потрапив до списків раніше судимих. Але оскільки він був раніше засуджений за розбій, ретельна перевірка не проводилася. При перевірці також не звернули уваги на той факт, що до розбою він був відбував покарання за згвалтування. В результаті, Мельников залишився на волі та продовжив серію вбивств [3, 48].

Про наслідки неякісно і неповно проведених перевірок свідчить також наступний приклад. У результаті проведеного аналізу слідчим було правильно розраховано ймовірне місце проживання злочинця, який скоїв серію жорстоких вбивств хлопчиків у Московській області. Проте, Головкін не потрапив до списку осіб, які перевірялися, оскільки мав московську прописку, а список складався за даними місцевого паспортного столу. Хоча фактично він проживав без реєстрації у даному населеному пункті.

Труднощі розкриття та розслідування серійних сексуальних вбивств можна пояснити також наступним. У деяких випадках тривала діяльність невстановленого серійного вбивці обумовлена тим, що він сам є агентом оперативно-розшукового органу, знає методи оперативно-розшукової роботи, має покровителів серед керівників органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. При розкритті серійних вбивств найбільшу складність представляють злочини, скоєні такими особами. Є всі підстави вважати, що частина нерозкритих вбивств, які мають ознаки «серійності», може бути вчинена такими особами [4]. Саме такими були Міхасевич, Чікатило, Ткач. Останній в минулому працював експертом-криміналістом і використовував отриманий досвід для знищення своїх слідів на місцях злочинів.

Для швидкого встановлення серійних сексуальних вбивць слід ретельно перевіряти усіх осіб, незалежно від їх соціального статусу, характеристик і відношення до правоохоронних органів. Перевірка повинна проводитися ретельно, з використанням усіх наявних засобів і методів. Рішення про припинення перевірки тієї або іншої особи повинно прийматися лише тоді, коли повністю встановлена її непричетність до злочину. При цьому слід мати на увазі, якщо злочинцю вдасться якимось чином пройти цю перевірку, його викриття буде ускладнено і може стати справою випадку. Чікатило впродовж 12 років залишався невикритим [3, 48].

У розглянутому йшлося про непрофесіоналізм і несумлінне ставлення співробітників правоохоронних органів до виконання своїх службових обов'язків. Як висновок, зазначимо, що важливо не лише повно і якісно проводити перевірку, але й знати, як її проводити, що саме та як перевіряти. Тобто для повної і якісної перевірки необхідно знати методику проведення перевірки за повідомленнями про серійні сексуальні вбивства і мати уявлення про осіб, які їх вчиняють.

Найбільш небезпечним за своїми наслідками є другий вид поведінки співробітників правоохоронних органів, які, з метою заспокоїти громадськість й доповісти керівництву про розкриття злочину, затримують перших ліпших людей, які потрапили під підозру, та, не утруднюючи себе копіткою роботою по перевірці їх свідчень, збиранню доказів їх причетності, часто застосовуючи незаконні методи ведення слідства, змушують підозрюваних обмовити себе, визнавши свою провину у скоєнні серії сексуальних вбивств. В «умілих» руках деяких співробітників ці особи дуже швидко стають обвинуваченими, а надалі — підсудними. Прикладами слугують справи Міхасевича, Чікатило, Ткача, по яких було визнано винними і засуджено багато непричетних осіб, деяких з них було розстріляно.

У справі Чікатило було встановлено свідка, з її слів склали фоторобот підозрюваного у вбивстві дівчинки, за яким Чікатило був впізнаний директором

профтехучилища. Проте, пред'явлення для впізнання зі свідком не проводилося, а від працівника міліції була отримана відповідь, що: «З тим, намальованим (фоторобот — О. А.), помилочка вийшла. Справжній вбивця знайдений і заарештований». Ним виявився А. Кравченко встановлений по картотеці як раніше засуджений за звалтування і вбивство, але який відносно вказаного вбивства мав алібі. Проте під впливом на його дружину та її подругу, які надали потрібні свідчення, та після його побиття в камері, Кравченко визнав свою провину. Згодом за вироком суду він був розстріляний. Чікатило, який скоїв вказаний злочин, був затриманий лише через 8 років [5, 188].

У справі Ткача також відбували покарання декілька непричетних осіб і також не обійшлося без загибелі людей. Так, один із безпідставно визнаних підозрюваними у справі Ткача, В. Світличний після застосування до нього незаконних методів слідства повісився у камері слідчого ізолятора. Після цього суїциду вбивства в Павлограді припинилися, але тому, що Ткач якраз в цей час переїхав до м. Пологи Запорізької області, де не вчиняв злочинів три роки.

Згодом виправити вказані «помилки слідства», а точніше, суттєві порушення закону, що дозволяють маніякам залишатися на волі та продовжувати вчиняти злочини, дуже важко, а іноді й неможливо, навіть незважаючи на встановлення справжнього злочинця. Так, досі продовжує відбувати покарання Яків Попович, засуджений ще неповнолітнім за скоєння злочину, винним за який пізніше визнав себе Ткач.

Серйозною слідчою помилкою є також відсутність ретельного аналізу наявних по справі доказів, що як підтверджують, так і спростовують версію про причетність підозрюваного. Лише після вступу у справу слідчого М. Ігнатовича, який належним чином проаналізував наявну інформацію і зробив правильний висновок щодо особи злочинця, стало можливим просування вперед розслідування справи Міхасевича. Аналітичні здібності І. М. Костоева призвели до успіху у встановленні та викритті Чікатила.

Наведемо також негативний приклад відсутності аналітичного підходу. У Підмосков'ї на початку 90-х років минулого століття одночасно діяли два серійні вбивця-маніяки — Головкин і Ряховський. Перший обирав жертвами хлопчиків, другий — дорослих чоловіків і жінок, у т. ч. літніх. Способи скоєння вбивств і сліди на трупах потерпілих разуче відрізнялися. Проте, слідство дійшло висновку, що ці злочини скоєні однією особою.

По справі Чікатило, багатому на слідчі помилки, наступна з них полягала в тому, що наявні докази його винності слідство належним чином не проаналізувало та не оцінило у сукупності з висновками експертиз, довіряючи лише експертам. На місцях злочинів Чікатило своєї крові не залишав, тільки сперму. Але її для дослідження у нього не взяли, тому що, за словами слідчого, не знали, як це зробити. Тому обмежилися дослідженням вилученого зразка сперми. За висновком же експертизи групова приналежність сперми виявилася відмінною від групи крові Чікатило. Хоча можна було проконсультуватися й відібрати зразки крові, слини, волосся, і по них провести дослідження.

Непрофесійними, особливо враховуючи резонансність і категорію кримінальної справи, слід визнати дії експерта-біолога, який обмежився негативним висновком у цій справі. До цього, у 1980 році Головне Бюро СМЕ зустрівся з випад-

ком розбіжності групи крові та групи сперми, а в журналі «Судово-медична експертиза», № 4 за 1981 рік була надрукована стаття «Про деякі особливості експертизи речових доказів у зв'язку із статевими злочинами», в якій зазначалося, що «...цей висновок може виявитися передчасним». У подальшому Бюро СМЕ Росії визнало помилки в цих експертизах [5, 106-107].

До тяжких наслідків приводить також неякісне розслідування. Труднощі доказування у справах про серійні сексуальні вбивства вимагають професійної наполегливої та копіткої роботи по встановленню, здавалося б, навіть незначних обставин вчинених злочинів. Ігнорування такого підходу призводить до ускладнення розслідування й подальшого розгляду справи в суді.

По справі «іркутського» маніяка Кулика слідство також зустрілося з істотними труднощами, викликаними допущеними слідчими прорахунками. Правильно не оцінивши доволі хитрий хід з боку злочинця — давання їм спочатку визнавальних свідчень — слідчі детально їх не зафіксували. На низькому професійному рівні були проведені очні ставки, впізнання, перевірка показань на місці; допити носили поверхневий характер; серйозні порушення були допущені також при проведенні експертиз. Направлена до суду справа «розвалилася», оскільки там Кулик відмовився від усіх своїх показань, пояснивши, що обмовив себе. Справа була направлена на додаткове розслідування. Тільки правильно організоване додаткове розслідування дозволило спростувати версію обвинуваченого. Детальніше про це пише у своїй книзі І. М. Костюев [6].

У справі Ткача не проводився слідчий експеримент щодо перевірки можливості перенесення 14-річним обвинуваченим Я. Поповичем тіла жертви у важкому дерев'яному ящику на певну відстань [7]. Результати цієї слідчої дії одразу б поставили під сумнів його визнавальні показання та змусили зайнятися пошуком справжнього вбивці. Попович був затриманий у 2002 році і став наступним «підозрюваним», а розшук справжнього злочинця було знову перервано.

У справі Чікатило єдиним «вірним» доказом слідство вважало кров четвертої групи, володаря якої шукали. При цьому слідством було проігноровано багато фактів у справі: поведінка Чікатила, який раніше вже затримувався; сліди, місця й спосіб скоєння злочинів, оскільки його кров була іншої групи. У тому числі було проігноровано повідомлення про те, що затриманий Чікатило цікавився у сусіда по камері — чи можна встановити злочинця за спермою.

Перелік прорахунків співробітників правоохоронних органів, які суттєво ускладнили встановлення серійних сексуальних вбивць, можна було б продовжувати. У даній статті ми ставили за мету вказати найбільш типові з них. У повному обсязі дізнатися про допущені при розслідуванні вказаних злочинів помилки з одних лише матеріалів кримінальних справ, на наш погляд, неможливо. Оскільки помилки полягали також у підставах і мотивах прийнятих рішень, які у справах зазвичай не знаходять відображення. Для того, щоб мати повне уявлення про всі допущені прорахунки й порушення, слід вивчити й проаналізувати матеріали оперативно-розшукових справ, контрольно-наглядових проваджень прокуратури. Основним джерелом обізнаності про допущені помилки і порушення є розповідь про це безпосередніх учасників розслідування.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Водько Н. П. Почему так долго искали Чикатило... / Н. П. Водько. — М.: Юрист, 1996. — 80 с.; Китаев Н. Н. Неправосудные приговоры к смертной казни: системный анализ допущенных ошибок. — Иркутск, 2000; Модестов Н. Серийные убийцы / Н. Модестов. — М.: Центрполиграф, 1999. — 364 с.; Дмитриев А. Маньяк-убийца Михасевич // Записки криминалистов. Вып. 4. — М., 1994. — С. 198-202; Белоус С., Любин В., Слинько М. Лжедмитрий из Балашихи // Записки криминалистов. Вып. 3. — М., 1994. — С. 3-22; Тарасов А. Операция «Удав» // Записки криминалистов. Вып. 3. — М., 1994. — С. 41-46.
2. Лавров Н. Н. Маньяки : охотники на людей / Н. Н. Лавров. — Ростов н/Д.: Феникс, 2008. — 252 с.
3. Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве Научно-методическое пособие / Под ред. А. И. Дворкина. — М. : Экзамен, 2003. — 416 с.
4. Китаев Н. Н. Казуистика особо опасных преступлений, совершенных конфидентами правоохранительных органов // Проблемы криминалистики : сб. науч. тр. — Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2008. — Вып. 6. — С. 101-104.
5. Кривич М., Ольгин О. Чикатило и его жертвы. — М.: Изограф, 1996 — 160 с.
6. Костоев И. М., Викторов В. Е. Россия : преступный мир. — OCR Палек, 1998. — 139 с.
7. Бахин В., Карпов Н., Александренко Е. Анализ типичных ошибок в расследовании преступлений сексуальных маньяков // Закон и жизнь. — № 4. — 2009. — С. 38.

Александренко О. В. Проблемні питання розкриття та розслідування серійних сексуальних вбивств (аналіз літературних джерел)

Анотація. У статті на основі вивчення літературних джерел і слідчої практики узагальнено та наведено основні недоліки при розслідуванні серійних сексуальних вбивств. Розглянуто такі недоліки та шляхи їх усунення.

Ключові слова: серійні сексуальні вбивства, серійні вбивці-маньяки, основні недоліки.

Александренко О. В. Проблемные вопросы раскрытия и расследования серийных сексуальных убийств (анализ литературных источников)

Аннотация. В статье на основе изучения литературных источников и следственной практики обобщены и приведены основные недостатки при расследовании серийных сексуальных убийств. Рассмотрены такие недостатки и пути их устранения.

Ключевые слова: анализ преступлений, серийные сексуальные убийства, серийные убийцы-маньяки, основные недостатки.

Aleksandrenko O. Problematic issues in exposing and investigation of serial sexual murders (case studies analysis)

Annotation. On the basis of study of literary sources and investigation practice basic mistakes are analysed and generalized at opening and investigation of serial sexual murders. Such mistakes and ways of their removal are considered.

Key words: analysis of crimes, serial sexual murders, serial killers-maniacs, basic mistakes.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2010.